

George Woodcock

Anarkismen i Spanien

[Ur George Woodcocks klassiska arbete *Anarkismen*]

I förhållande till det övriga Europa har Spanien alltid varit ett geografiskt, ekonomiskt och historiskt isolerat, på en gång konservativt och revolutionärt land där man lever traditionsenligt och är benägen för ytterligheter i temperamentet, ett land vars folk är häftigt och generöst, självständigt och moraliskt strängt, ett land där de flesta lever — så gott de kan — av jorden och där man inte förlorar sin värdighet, även om man är fattig. I detta lands bistra natur och i dess invånares stolta sinnen fann anarkismen det mest kongeniala av alla sina hemvist, och under femtio år, till långt efter det att rörelsen förlorat sin betydelse överallt annars i världen, skänkte den Spanien en idé som fångslade de fattigas fantasi och en sak som räknade hundratusentals anhängare bland Barcelonas fabriksanställda och Madrids arbetare och framför allt bland Andalusiens och Aragoniens, Le-vantes och Galiciens bönder. Under dessa gynnsamma förhållanden utvecklade anarkismen en moralisk intensitet som kom den att sträcka sig utöver det enbart sociala och politiska, tills den på många håll i Spanien antog den andligen frigörande formen av en ny religion. De spanska anarkisterna skilde sig inte endast till antalet utan även till sin natur från anarkisterna i det övriga Europa.

Deras lära härrörde emellertid från samma källa och hade samma profeter — först Proudhon, sedan Bakunin med Kropotkin som mindre betydande trea. Proudhons inflytande gjorde sig tidigt gällande, ty 1845 grundade hans lärjunge Ramón de la Sagra, som Max Nettlau betecknat som den förste spanske anarkisten, i Coruña en tidning med titeln *El Porvenir*, som snart indrogs av myndigheterna och som med god rätt kan betraktas som den första anarkistiska tidningen av alla, eftersom den kom tre år tidigare än Proudhons livskraftigare *Le Représentant du peuple*. Ramón de la Sagra var i Paris under 1848 års revolution, då han deltog i Proudhons verksamhet, i synnerhet Folkets bank, men hans inflytande i Spanien var relativt obetydligt, och han dog i landsflykt.

Icke desto mindre föregicks den rörelse vi nu betraktar som spansk anarkism med sin extremism och sin kiliastiska lidelse av vad Max Nettlau kallat ”en federalistisk lärotid”, en tid då Proudhons inflytande i sin moderata form spelade en viktig roll i spansk politisk historia. Den spanska federalismens främste inspiratör och den mest hängivne proudhonianske aposteln var en banktjänsteman i Madrid vid namn Pi y Margall. Betecknande nog var han katalan till börd och därför predisponerad för att ta avstånd från politisk centralisering. Pi framträdde vid tiden för 1854 års misslyckade spanska revolution, då han utgav sin första bok, ”*La Reacción y la revolución*”. Han förfäktade inte ren anarkism utan stod kanske i själva verket politiskt närmare Jefferson än Proudhon, eftersom han såg fram mot skapandet av en regering, som skulle fortsätta i revolutionär riktning genom gradvisa reformer: ”Jag skall dela och underindela makten, göra den föränderlig och fortsätta att omintetgöra den.” I perspektivets yttersta punkt låg slutlig anarki, men till skillnad från de verkliga anarkisterna var Pi redo att räkna med ett maktövertagande i syfte att rasera maktstrukturen.

Längre fram blev Pi den främste översättaren av Proudhons verk till spanska. Han började med ”*Du principe fédératif*” och fortsatte senare med ”*Solution du problème social*”, ”*De la capacité politique des classes ouvrières*” och ”*Système des contradictions économiques*”. Då det sista av dessa verk utkom 1870 var tillräckligt många av Proudhons arbeten tillgängliga på spanska för att bilda en verklig introduktion till de betydelsefullaste sidorna av hans tankevärld. Dessa översättningar skulle få en djupgående och bestående inverkan på den spanska anarkismens utveckling efter 1870, men redan dessförinnan inspirerade proudhonianska idéer i Pis tolkning i hög grad den federaliströrelse som uppstod vid 1860-talets början. Federalismen var naturligtvis inte uteslutande en skapelse av ideologiska inflytelser utifrån utan växte

fram ur det traditionella spanska betonandet av regionalismen, ur dyrkan av *patria chica* och ur harmen över det välde Kastilien utövade över Katalonien, Galicien och Aragonien. Under 1873 års revolution skulle federalisterna under Pi y Margalls ledning en kort tid stå i ramp-ljuset, men vid det laget hade en från Bakunin härrörande, senare och hårdare anarkistisk strömning redan trängt in i Spanien.

Pi y Margalls utformning av den proudhonska federalismen tilltalade huvudsakligen den lägre medelklassen, särskilt utanför Kastilien, vilken under 1800-talet utgjorde de spanska revolutionsrörelsernas huvudstyrka. Den bakuninistiska anarkismen vädjade direkt till hantverkarna, framför allt i Barcelona och Madrid, och även där förelåg redan ett gynnsamt klimat. Alltsedan revolutionsrörelsens sammanbrott 1854 hade ett demonstrativt missnöje gjort sig gällande bland både stads- och lantarbetare. 1855 blev det generalstrejk i Barcelona och andra katalanska städer, 1861 en rad resningar bland de andalusiska lantarbetarna, 1866 ett allvarligt upplopp i Madrid och 1867, året innan bakuninisterna framträdde, en omfattande upprorsrörelse på landsbygden, vilken spred sig över Katalonien, Aragonien och Valencia.

Jämsides med dessa utbrott av oorganiserad harm hade olika slags arbetarorganisationer uppstått, alltsedan fackföreningarna legaliserades 1839. Barcelonas vävare började sammansluta sig 1840 och försökte utan framgång bilda ett fackförbund i staden. Försök gjordes t. o. m. att bilda socialistiska grupper. 1846 grundade en lärjunge till Fourier, Fernando Garrido, en socialistisk tidning, *La Atracción*, och blev på 1860-talet en brinnande talesman för kooperation. Ett gott stycke till vänster om Garrido stod Antonio Gusart, som 1864 började utge *El Obrero* i Barcelona och 1865 sammankallade en kongress av fyrtio arbetarförbund för att bilda en federation av kooperativ. 1862 tycks spanska delegater vid världsutställningen i London ha deltagit i de tidigaste diskussionerna före Första Internationalens grundande, medan detta förbunds pariskontor 1865 meddelade att det korresponderade med "spanska demokrater". Vid Internationalens kongress i Bryssel 1868 framträdde slutligen den förste spanske delegaten, en katalansk metallarbetare, under namnet Sarro Magallan. Hans verkliga namn var A. Marsal y Anglosa, och han representerade Kataloniens arbetarförbund och *Legión Ibérica del Trabajo*. Marsal bildade en förbindelselänk mellan två stadier av arbetarrörelsen i Spanien, ty 1870 skulle han framträda vid den kongress då den spanska federationen av Internationalen grundades.

Men den verkliga utgångspunkten för anarkiströrelsen i Spanien var revolutionen i september 1868 då drottning Isabella tvangs att gå i landsflykt. Detta ansåg Bakunin vara ett gyllene tillfälle att upprätta Internationalen — under sin egen och inte under Marx' egid — på andra sidan Pyrenéerna. Följaktligen igångsatte han en mycket omfattande missionärskampanj. Élisée Reclus' bror, antropologen Élie, och minst två av Bakunins lärjungar i Marseille, Bastelica och Charles Alerini, reste för Bakunins räkning till Spanien under 1868 års sista månader, men den spanska anarkistiska traditionen har med rätta givit större delen av äran att ha upprättat rörelsen åt Giuseppe Fanelli, som nästan utblottad anlände till Barcelona i oktober 1868. Egendomligt nog med tanke på att Barcelona senare fått rykte om sig att vara den spanska anarkismens medelpunkt kunde Fanelli inte skapa några kontakter där utan fortsatte till Madrid, där Fernando Garrido sammanförde honom med några unga federalistiska typografer, som redan blivit förtrogna med de frihetliga idéerna genom Pis översättningar av Proudhon men inte ens hört talas om Internationalen. Den ende medlemmen av gruppen som kunde litet franska och därför kunde meddela sig med Fanelli, Gonzales Morago, anordnade ett möte, som endast kan betecknas som ett pingstunder. Flera av de unga män som var närvarande den kvällen skulle för livet bli anarkistledare i Spanien, och en av dem, Anselmo Lorenzo, har på ett värtaligt sätt skildrat mötet:

Fanelli var en reslig man med vänlig, allvarlig uppsyn, tjockt svart skägg och stora, svarta, uttrycksfulla ögon, vilka alltefter de känslor som behärskade honom flammade som blixten eller antog ett mildt och medlidsamt uttryck. Hans röst hade en metallisk timbre och var mäktig av alla

de modulationer som lämpade sig för det han sade — den skiftade snabbt från tonfall av vrede och hot mot tyranner och exploatörer till en ton av smärta, ömkan och tröst, när han talade om de exploaterades lidanden antingen som en person som själv upplevt dem och förstår dem eller som en person som på grund av sina altruistiska känslor gläder sig åt att framföra ett ultrarevolutionärt ideal om fred och broderskap. Han talade på franska och italienska, men vi kunde förstå hans uttrycksfulla mimik och följa hans tal.

I denna enastående stund av kontakt över språkbarriärerna föddes den spanska anarkismen. Större delen av Fanellis publik omvändes omedelbart till den bakuninistiska läran, och vid sin återkomst till Barcelona några dagar senare upprepade Fanelli sin missionärsbragd. Under de få veckor han vistades i Spanien lärde han sig knappt ett ord spanska men lyckades vid möte efter möte omvända dem som inte behärskade något annat språk. Varken förr eller senare ådagalade Fanelli en så enastående missionärsförmåga, och enda förklaringen till hans framgång torde vara att Bakunins anarkism som inrymde men sträckte sig utöver federalismens grundläror vid denna tid av social oro, då arbetarna och de yngre intellektuella fann Pi y Margalls federalism alltför mild och långsamt verkande, var just den troslära de väntat på.

Ur denna ringa begynnelse växte en betydande rörelse snabbt fram. Internationalistiska tidningar började utkomma — La Federación i Barcelona och Solidaridad i Madrid. Avdelningar av Internationalen bildades i Andalusien, Valencia och norra Spanien, och i början av 1870 uppgick det spanska förbundets medlemsantal redan till 15 000. Två spanska delegater, dr Gaspar Sentiñon och typografen Rafael Farga-Pellicer, bevistade Internationalens kongress i Basel 1869 och ingick i Bakunins majoritet under denna framgångsrika första rond av hans strid med Marx. Medan de var där enrollerade Bakunin dem i sitt internationella skuggbrödrskap, och på hans förslag bildade de vid sin återkomst en spansk socialdemokratisk allians. Den tycks ha varit en från den tidigare alliansen skild organisation och bildade en hemlig kärna av invigda militanter inom Internationalens spanska federation.

Själva federationen bildades vid en allmän kongress i Barcelona i juni 1870. 90 delegater representerade 150 arbetarförbund med 40 000 medlemmar, men en del av dessa var fackföreningar, som ännu inte officiellt anslutit sig till Internationalen, och verkliga antalet internationalister var sannolikt omkring 20 000. Jurafederationens stadgar antogs för Spanien, och kongressen lämnade intet som helst tvivel övrigt om sina bakuninistiska sympatier. Visserligen uppstod kort efteråt en klyfta på grund av Paul Lafargues verksamhet, vilken Marx sänt till Madrid i hopp att locka spanjorerna att svika sin lojalitet mot Bakunin, men endast en obetydlig minoritet anslöt sig till de autoritära avdelningarna, och den spanska arbetarrörelsen förblev i sin helhet anarkistiskt orienterad.

Under tiden hade Amadeus av huset Savoien antagit Spaniens krona, och under de första månaderna av hans regering ökade Internationalen icke blott sitt medlemsantal utan ledde även en del framgångsrika strejker i Barcelona. Framgången ledde till förtryck: polisen började anhålla internationalistledare, och regionalrådet flyttade till Lissabon, där det upprättade en avdelning, som blev den första kärnan till anarkistisk verksamhet i Portugal. Rådsmedlemmarna stannade där i tre månader, levde i gemenskap och avvaktade ett lämpligt tillfälle att återvända till Spanien. Förföljelsen av Internationalen mildrades snart, och i september återvände ledarna till en kongress i Valencia, där man skapade en invecklad struktur av lokala federationer och beslöt att bilda fackföreningar för speciella industrier inom Internationalens vidare ram. Oroad av dessa tecken på förnyad aktivitet, upplöste regeringen i januari officiellt Internationalen med motiveringen att den var en organisation med filialer utanför Spanien. Förbundet lämnade ediktet utan avseende, och under våren 1872 företog Anselmo Lorenzo en apostolisk resa genom den andalusiska landsbygden, där han började vinna konvertiter bland de småbönder och jordlösa arbetare som längre fram skulle komma att utgöra ett så viktigt element inom den spanska anarkiströrelsen.

Samtidigt hade den spanska federationen tagit ställning i tvisten inom Internationalen.

Anselmo Lorenzo hade som delegat rest till Londonkonferensen 1871, och kort därefter godkände de spanska internationalisterna Sonvilliercirkuläret. På Haagkongressen tillhörde deras delegater den bakuninistiska minoriteten och tog senare i Saint-Imier aktiv del i den antiautoritära Internationalens grundande. I december 1872 godkände slutligen en generalkongress i C6rdoba enhälligt Saint-Imier-kongressens åtgärder och accepterade inom Spanien samma typ av decentraliserad organisation som upprättats för Internationalen. Lokalavdelningarna betraktades som självstyrande, och regionalrådet förvandlades till ett korrespondens- och statistikkontor. Det återstod emellertid ett slags skuggorganisation av ledande militanter, vilken visserligen inte existerade officiellt men i praktiken behärskade Internationalens politik.

När kung Amadeus i juni 1873 beslöt att överge den vacklande spanska tronen och en ny republik utropades hade Internationalens styrka åter ökat betydligt, och för första gången kom flertalet av dess nu 50 000 medlemmar från landsbygdsdistrikten i söder. I den nya republiken spelade Proudhons efterföljares federalistiska linje en viktig roll. Det var Pi y Margall, som i cortes motionerade att Spanien skulle bli förbundsrepublik och som blev dess president. Han förband sig att leda landet fram till en decentraliserad förvaltning, inom vilken regionerna skulle bli till stor del självstyrande kantoner, kyrkans makt starkt kringkärvas och bondesamhällen överta de ouppodlade markerna i de stora *latifundia* i söder. Men Pis presidentskap blev kort och olyckligt, ty republiken bröt snart samman, delvis på grund av de carlistiska reaktionärernas resning i norr och delvis emedan de federalistiska entusiasterna i söder beslöt att ta sitt oberoende för givet redan innan det legaliserats. Flertalet av Andalusiens och Levantes storstäder — Sevilla, Granada, Valencia, Cadiz, Malaga och Cartagena — förklarade sig för fria kantoner. Kommittéer för den allmänna säkerheten tillsattes, kyrkorna stängdes, och de rika beskattades. Pi y Margall avgick som en förtvivlad protest då den provisoriska regeringen i Madrid beslöt att sända trupper till landets södra del. Resningarna krossades snabbt överallt utom i Cartagena, dit de federalistiska extremisterna från hela trakten samlades och utstod en belägring som varade i nära fem månader.

Anarkisterna spelade endast en obetydlig roll i denna sina federalistiska fränders dödskamp. Som organisation avhöll sig Internationalen från alla åtgärder, då den i en resolution fördömt all politisk verksamhet, men de enskilda medlemmarna hade frihet att följa sina egna böjelser, och en del av dem anslöt sig till de kantonala resningarna och tjänstgjorde t. o. m. i kommittéerna för den allmänna säkerheten. Under 1873 års händelser blev anarkisterna dock invecklade i en del obetydlig men profetisk självständig verksamhet. De framkallade ett antal små resningar i andalusiska byar, men tidens viktigaste internationalistiska bedrift var miniatyrrevolutionen i pappersfabriksstaden Alcoy nära Valencia. Alcoy var tidigt ett internationalistiskt fäste, till stor del tack vare en anarkistisk lärares, Albarracíns, verksamhet. Så snart republiken utropats gick pappersarbetarna i strejk för åttatimmarsdagen, som ingick i den federalistiska regeringens industriella program. Medan arbetarna demonstrerade utanför stadshuset öppnade polisen eld mot dem, och en allmän strid uppstod som varade hela natten och in på följande dag. Enligt legenden ledda av Albarracín på en vit häst bemäktigade arbetarna sig staden efter att ha dödat ett dussin poliser. De sköt borgmästaren, som de gjorde ansvarig för att striden börjat, satte eld på några fabriker och rikemanshem, och i ett sista groteskt utbrott tågade de i triumf genom gatorna med sina döda motståndares huvuden.

Sådana våldshandlingar som begicks i Alcoy var ingenting nytt i Spanien. De hade ofta förekommit i samband med folkresningar och var lindriga i jämförelse med de grymheter carlisterna i Navarra begick mot liberaler som föll i deras klor. Att Alcoy-intermezzot var så isolerat visar dessutom hur fjärran Internationalen i sin helhet vid denna tidpunkt stod från en allmän våldspolitik. Men det framkallade ett anskri, som inte så mycket berodde på det välbekanta tillgripandet av våld som på uppfattningen att oron bland folket, vilken dittills varit sporadisk och okontrollerad, numera kanaliserades av en mäktig revolutionär organisa-

tion. Och det är otvivelaktigt att Internationalen trots sin allmänna överksamhet 1873 och trots det raseri som släpptes lös mot den efter Alcoy-episoden vann i både inflytande och medlemsantal till följd av den allmänna spänningen under republikens första månader. De spanska delegaterna vid Saint-Imier-Internationalens kongress i Genève 1873 påstod sig faktiskt representera 300 000 medlemmar. Detta var utan tvivel en kraftig överdrift, och enligt tillförlitligare beräkningar skulle det verkliga medlemsantalet 1873 ha legat mellan 50 000 och 60 000.

Internationalens stadiga tillväxt gjorde den till föremål för fientlighet från alla reaktionära krafter i Spanien, och då armén i januari 1874 tog makten i landet och upplöste Cortes som en förberedelse för den bourbonska monarkins återupprättande var en av dess första åtgärder att förbjuda den spanska federationen. Denna gång åtföljdes myndigheternas beslut av rigorösa åtgärder: lokalavdelningar, fackföreningsfilialer och arbetarnas diskussionsgrupper upplöstes, 500 aktiva militanter sattes i fängelse, och många flera gick i landsflykt. Förbudet mot arbetarorganisationer bestod i sju år, men anarkisterna fortsatte i hemlighet sin verksamhet med viss framgång. I juni 1874, endast några månader efter det officiella förbudet mot Internationalen, bevistades en hemlig kongress av delegater från över 400 avdelningar i alla delar av Spanien. Andra kongresser följde, och underjordiska tidningar fick stor spridning, särskilt i Andalusien, där anarkismen levde kvar som massrörelse under den hemliga tillvarons år. I städerna kunde fackföreningarna inte fungera, och endast en obetydlig elit återstod, sammanträdde i hemlighet och åstadkom mycket litet. Men i landsbygdsdistrikten i söder var detta den tid då bondeanarkismen med sin egenartade halvt religiösa hänförelse först började utvecklas till en rörelse, som skulle förbli mäktig i Andalusien under mer än ett halvsekel. Dess karaktär har skildrats väl av Gerald Brenan, som vid slutet av denna period bodde i södra Spanien och på nära håll iakttog byanarkisterna i aktion:

Den bondeanarkism som växte fram i södra Spanien skilde sig till karaktären ... från den som utvecklades i de stora städerna i norr. ”Idén” som den kallades bars från by till by av anarkistiska ”apostlar”. I jordbruksarbetarnas *gañanías* eller baracker, i enligt belägna hyddor i skenet från olje-candiles talade apostlarna inför hänförda åhörare om frihet, jämlikhet och rättvisa. I städer och byar bildades små kretsar, som startade aftonskolor, där många lärde sig läsa, bedrev antireligiös propaganda och ofta praktiserade vegetarianism och absolutism. Somliga förkastade t. o. m. tobak och kaffe, och en av de gamla apostlar jag kände hävdade att när frihetens tid var inne, skulle människorna leva på otillagad föda, som de odlat med egna händer. Men den andalusiska anarkismens viktigaste karakteristik var dess naiva kiliasm. Varje ny rörelse eller strejk ansågs förebåda en omedelbart förestående välståndets tidsålder, då alla — t. o. m. stadsvakterna och jordägarna skulle vara fria och lyckliga. Hur detta skulle gå till kunde ingen säga. Utöver beslagtagandet av jorden (och på sina håll inte ens det) och nedbrännandet av församlingskyrkan förelåg inga positiva förslag.

Denna andalusiska bonderevolutionism må ha varit naivt kiliastisk, men den innebar ingen förvanskning av den anarkistiska läran. På sitt eget rena och primitiva sätt uppvisade den tvärtom vissa element hos anarkismen som mera sofistikerade talesmän varit benägna att släta över: framför allt det moraliska elementet och den andliga övergången till en tidlös värld utanför framåtskridandet och frigjord från de materiella frestelser som tycks vara det ofrånkomliga troshindret för den verkligt svarte anarkisten.

1878 inträdde en ny och mera våldsbetonad era inom den spanska anarkismen, då en ung tunnbindare från Tarragona, Juan Oliva Moncasi, försökte mörda kung Alfonso XII. Mordförsöket följdes av massarresteringar av anarkister och fackföreningsmilitanter, och under de närmaste två åren förekom vedergällningsstrejker i Katalonien och brändes bondgårdar i Andalusien, vilket regeringen besvarade med ytterligare förtryck. Denna *circulus vitiosus* [onda cirkel] fortsatte till 1881, då en liberal ministär beslöt att bryta den genom att än en gång legalisera arbetarorganisationer. Internationalen framträdde öppet och upplöste sig omedelbart för att några månader senare höja sig ur sin egen aska under det nya

namnet Spanska regionens arbetarfederation. Den fick snart ett nästan lika stort medlemsantal som då den upplöstes 1874, men redan från början hemsöktes federationen av regionala meningsskiljaktigheter mellan katalanerna, som ville koncentrera sig på fackföreningsverksamhet, och de mera fanatiska andalusiska bönderna, i synnerhet vingårdsarbetarna från Jerez, som ville lägga huvudvikten vid våldshandlingar. Dessa meningsskiljaktigheter nådde sin höjdpunkt på 1882 års kongress i Sevilla, där en grupp, som kallade sig Los Desheredados (De arvlösa), bröt sig ut för att bilda en egen terroristorganisation. Desheredados' lärar brännmärktes av de övriga anarkisterna på federationens kongress i Valencia 1883, men detta ledde endast till hotelser — som aldrig sattes i verket — mot Farga-Pellicers och andra av arbetarfederationens ledares liv.

Det är svårt att avgöra i vad mån Desheredados verkligen omsatte sina hotelser om våld i praktiken, men säkert är att deras urskillningslösa förordande av lönnmord blev civilgardet till synnerligen stor nytta i den mystiska affären *La Mano Negra* (Svarta handen), som 1883 togs till förevändning för att tillfälligt tillintetgöra anarkistströrelsen i Andalusien. En krogvärd från en by nära Jerez misstänktes för att vara polisrapportör och mördades av några bönder i trakten. Civilgardets befälhavare undersökte mordet och påstod sig ha funnit bevis för att det var ett verk av ett stort hemligt sällskap vid namn *La Mano Negra*, som planerade att mörda alla jordägare och förvaltare i Andalusien. Polisen grep sig omedelbart an med att anhålla alla de aktiva anarkister de kunde finna, rapportörer och *agents provocateurs* blomstrade, och tortyr tillgreps i stor utsträckning för att framtvinga bekännelser. Till slut frigavs de flesta fångarna, men ett hundratal ställdes inför rätta, fjorton dömdes till döden, och sju av dem garrotterades slutligen på torget i Jerez. Sanningen om *La Mano Negra* har aldrig fullständigt fastställts, men flertalet av de opartiska forskare som studerat fallet har betvivlat att någon mer omfattande organisation existerat. Sannolikt fanns det i Jerezområdet små terroristgrupper av samma primitiva typ som Svarta ligan i Monceau-les-Mines, och en del av Desheredados stod kanske i förbindelse med dem, men endast tre mord — på rapportörer — bevisades, och det förefaller osannolikt att alla de som avrättades eller sattes i fängelse var delaktiga i dessa mord.

Vare sig *La Mano Negra* existerade eller ej, tog polisen den till förevändning för ett omfattande försök att utrota anarkismen i Andalusien. I varje fall för tillfället kröntes försöken med stor framgång. Återstoden av federationen tvangs att gå under jorden i större delen av södern, och de hemliga avdelningarnas medlemsantal minskade till en hängiven rest av övertygade militanter. Av de 30 000 andalusiska medlemmar som federationen räknade 1882 återstod knappt 3 000 efter *La Mano Negra*-affären.

Samtidigt men av andra orsaker började federationen upplösas i Katalonien. Medan anarkisterna i Italien, Schweiz och Frankrike i slutet av 1870-talet gått vidare från bakuninistisk kollektivism till anarkistisk kommunism, blev spanjorerna inte klart medvetna om konflikten mellan de båda doktrinerna förrän vid 1880-talets mitt, då Kropotkins skrifter först översattes till spanska. Men det var inte endast en kamp mellan två åsikter om sättet att fördela arbetsprodukterna. Problemet komplicerades av skilda inställningar till grupporganisation. De anarkistiska kommunister som nu började uppträda i Barcelona intog den ståndpunkt som nu var gängse i Frankrike och Italien: att det var nödvändigt att organisera sig i grupper som uteslutande bestod av hängivna anarkistiska propagandister i ord och handling. Kollektivisterna höll fast vid den gamla Internationalens ståndpunkt och tänkte sig stora arbetarorganisationer som skulle ha en stimulerande elit av övertygade anarkister men inte kräva fullständig omvändelse av den stora massan av medlemmar.

1888 hade de båda grupperna i Katalonien erkänt sina meningsskiljaktigheter i så hög grad att de bildade separata organisationer. Fackföreningarna bildade solidaritets- och motståndspakten, och de puristiska militanterna skapade en det spanska områdets anarkistorganisation. En del av dess medlemmar tillhörde solidaritetspakten, varför någon klar skiljelinje aldrig

drogs upp. Denna tvåfaldiga organisation av frihetliga fackföreningsmän och anarkistiska militanter ägde bestånd i Spanien ända till 1930-talets slut. Trots meningsskiljaktigheterna påverkade de båda riktningarna ständigt varandra ömsesidigt och skulle antagligen inte ha kunnat fortleva var för sig.

Liksom i Frankrike utmärktes 1890-talets början i Spanien av ett plötsligt uppsving för uppror, bombdåd och lönnmord. I början av 1892 levde landsbygdsdistrikten upp på nytt i en av de periodiska vågor av hänförelse som var typiska för den andalusiska anarkismen. Fyratusen bönder marscherade in i Jerez, beväpnade med liar och ropande ”Länge leve anarkin!”, och dödade några impopulära affärsinnehavare. Efter en natts sporadiska strider mellan upprorsmännen och civilgardet anlände en kavalleritrupp, och upproret slogs snabbt ned. Fyra av bondeledarna avrättades, och många andra ådömdes långvariga fängelsestraff. Den spanska rättvisans karaktär vid denna tid framgår av att bland de senare befann sig en man, som faktiskt satt i fängelse i Cadiz för en annan politisk förbrytelse när resningen inträffade.

Ungefär samtidigt med resningen i Jerez proklamerade fackföreningarna i Barcelona generalstrejk för åtta timmars arbetsdag, och en rad bombdåd, som 1891 inletts med ett försök att spränga Fomentobyggnaden i luften, antog epidemiska proportioner, dock utan att till en början vålla någon större materiell eller personskada. En del av bomberna kastades eller placerades obestriddligen av anarkister, bland vilka en liten grupp italienare var särskilt aktiv, men andra var ett verk av agenter som engagerats av polisen eller av arbetsgivarförbundet, vars lejda revolverskyttar vid denna tid började ett sporadiskt gerillakrig på gatorna mot anarkistiska militanter. 1893 antog våldsdåden en farligare form. En ung anarkist vid namn Pallas, som varit med Malatesta på hans guldsökarexpedition i Patagonien, kastade en bomb mot Barcelonas kommandant Martinez Campos. Han misslyckades, men detta hindrade inte att han ställdes inför krigsrätt och avrättades. För att hämnas kastade hans vän Santiago Salvador in en bomb på Liceoteatern och dödade tjugio personer. Den avsky detta fasansfulla dåd väckte utnyttjade regeringen till att rättfärdiga skapandet av en särskild antianarkistisk polisstyrka, benämnd Brigada Social, och även till att ringa in alla de anarkistledare som kunde anträffas. Några av dem avrättades samtidigt med den verkliga brottslingen, Salvador, trots att de var uppenbart oskyldiga.

Dessa åtgärder från myndigheternas sida fick till följd att vågen av våldsdåd i Barcelona intensifierades. Antalet bombdåd och nedskjutningar ökade, och polisen svarade med ytterligare anhållanden och med att i stor utsträckning tillgripa tortyr för att framvinga bekännelser. I juni 1896 kastades så en bomb från ett fönster i en övre våning mot Corpus Christi-processionen då den passerade genom Barcelonas gator. Förövaren av detta dåd ertappades aldrig, men det väckte uppmärksamhet att bomben inte kastades mot processionens tät, där alla de av anarkisterna hatade ämbetsmännen marscherade, utan mot dess kö, där endast arbetare och kvinnor dödades. Både republikanerna och anarkisterna anklagade de klerikala för att ha begått detta nidingsdåd, men Barcelonas nye kommandant, general Weyler (som längre fram skulle bli beryktad för sina grymheter på Kuba), tog det till förevändning för en allmän inringning av regimens och kyrkans motståndare — anarkister, republikaner, socialister, fritänkare och katalanska separatister — tills ett 400-tal fångar jagades in i celler och fängelsehålor i Montjuichfängelset utanför Barcelona, där Brigada Socials banditer utsatte dem för så upprörande tortyr att flera fångar avled innan de ens hann ställas inför rätta. Slutligen åtalades åttiosju av dem, men vid det laget hade meddelanden om tortyren i Montjuich gått ut över Pyrenéerna och framkallat en internationell proteststorm, varför domstolen endast dömde tjugosex av dem, åtta till döden och de övriga till långvariga fängelsestraff. Till slut avrättades fem, men ingen av dem hade på något övertygande sätt överbevisats om delaktighet i bombdådet i juni 1896. Till och med de sextioen frikända förföljdes hätskt av regeringen Canovas, som beslöt att deportera dem till den afrikanska

kolonin Rio de Oros mördande klimat. Liksom Sadi Carnot skördade Canovas följderna av sin omänsklighet: på brunnsorten Santa Aguada i Pyrenéerna sköts han ned av Michele Angiolillo, en italiensk anarkist, som rest från London enkom för att hämnas fasorna i Montjuich.

Under 1890-talet delade den spanska anarkismen med rörelsen i Frankrike icke blott dess terrorism utan även dess lockelse för intellektuella och konstnärer. 1896 grundades den mest betydande teoretiskt anarkistiska tidningen i Spanien, *La Revista Blanca*, till vilken universitetslärare, ingenjörer, författare och t. o. m. några f. d. arméofficerare lämnade bidrag. Den spanska anarkismen attraherade visserligen aldrig lika många framstående författare och målare som rörelsen i Frankrike men kunde bland sina sympatisörer räkna icke blott — åtminstone för en tid — den unge Pablo Picasso utan även den store romanförfattaren Pio Baroja, som hämtat ämnet för i varje fall en av sina böcker, "Aurora Roja", från sin direkta förbindelse med anarkisterna. Ett annat utslag av anarkistisk intellektualism var att rörelsen växte sig stor nog för att skapa frihetliga skolor. Tack vare sin bevisligen orättfärdiga avrättning 1909, som längre fram skall diskuteras mera detaljerat, skulle Francisco Ferrer med martyrskapets rätt bli den mest ryktbare talesmannen för denna rörelse. Ferrers Escuela Moderna var dock endast ett av de många experiment i Katalonien och Andalusiens byar som framför allt syftade till att göra vuxna bönder och industriarbetare läskunniga. I propagandasyfte blåste anarkisterna efter Ferrers död upp hans anseende som pedagog till orimliga proportioner. I verkligheten var han en ganska trist ortodox, trångsynt och fantasilös rationalist, och de få skrifter han efterlämnade röjer inte mycket av originell syn på pedagogiken. Men att över huvud taget uppresa sig mot kyrkans välde över undervisningsväsendet i Spanien vid 1800-talets slut var kanske det mesta man kunde vänta sig av någon, vilket Ferrers öde skulle utvisa.

Av ännu större betydelse än den pedagogiska rörelsen var fackföreningarnas pånyttfödelse vid sekelskiftet, då den franska revolutionära syndikalismens exempel skänkte den spanska anarkismens kollektivistiska flygel nytt liv. Uppfattningen om generalstrejken, som av franska teoretiker på nytt putsats upp till den yttersta revolutionära strategi, vädjade omedelbart till den spanska kiliassen. En metallarbetarstrejk i Barcelona 1902 utvecklades rent av till en generalstrejk, som omfattade hela staden. Genom dess misslyckande slog det senaste försöket fel att återskapa den forna Internationalen — den nya arbetarfederation i den spanska regionen som bildats 1900. Kort därefter spred sig rörelsen till landsbygdsdistrikten, framför allt till provinserna Cadiz och Sevilla, där strejkerna åtföljdes av krav på uppdelning av storgodsen. De slog alla fel, emedan arbetarna levde på svältgränsen t. o. m. när de arbetade och inte hade några medel för långvarig strid. Med sin begränsade syn på *patria chica*, bysamhället, blickade de dessutom sällan utöver sin egen horisont, och i stället för åt en samordnad rörelse, som åtminstone i någon mån hade kunnat förbättra deras levnadsförhållanden, hängav de sig därför åt en rad sporadiska och isolerade utbrott, som civilgardet utan svårighet slog ned i tur och ordning.

Under tiden fortsatte CGT:s framgång i Frankrike, till stor del under inspiration av anarkister som vunnit inflytelserika poster inom dess hierarki, att göra intryck på Barcelonas arbetare, och 1907 sammanslogs Kataloniens frihetliga fackföreningar till en utpräglad syndikalistisk federation, känd som Solidaridad Obrera, som snabbt spred sig över det övriga Katalonien och höll sin första kongress i början av 1908.

Den nya rörelsen gick på ett dramatiskt sätt till aktion i juli 1909, då den spanska armén led ett svårt bakslag under ett av sina eviga krig mot rifferna i Marocko och regeringen beslöt att inkalla Kataloniens reservister. Det är svårt att inte se en provokatorisk avsikt i det förhållandet att ordern endast upptog män från denna starkt separatistiska provins. Anarkisterna, socialisterna och syndikalisterna träffade överenskommelse om gemensam aktion, och Solidaridad Obrera proklamerade generalstrejk. Under den följande "tragiska veckan"

förekom häftiga gatustrider i Barcelona, och polisen och trupperna behövde fem dagar för att återvinna herraväldet. Nära 200 arbetare dödades enbart på gatorna, och — i ett utbrott av den antiklerikala lidelse som i regel åtföljer folkresningar i Spanien över femtio kyrkor och kloster brändes ned, och ett antal munkar dödades. Den konservativa regeringen reagerade på sedvanligt sätt med massarresteringar, tortyr i Montjuich och summariska avrättningar, bl. a. av Francisco Ferrer. Denne var i själva verket i England under tragiska veckan men ställdes icke desto mindre inför krigsrätt och sköts på grund av en förfalskad anklagelse för att ha underblåst resningen. Liksom efter grymheterna i Montjuich 1896 framkallades kraftiga protester i utlandet. Ferrer blev internationell martyr, och t. o. m. i Spanien tvang ett anskri av avsky över myndigheternas metoder den konservative premiärministern Maura att avgå och förde den liberala regeringen Canalejas till makten.

Tragiska veckan och dess efterskörd inpräntade hos de spanska frihetsmännen behovet av en starkare kamporganisation, och i oktober 1910 samlades fackföreningsrepresentanter från hela Spanien till en historisk kongress i Sevilla. Endast de socialistiska fackföreningarna som redan sammanslutit sig till UGT höll sig borta; det stora flertalet av de övriga fackföreningarna sände representanter, och man beslöt att bilda en ny organisation, den ryktbara *Confederación Nacional del Trabajo*, bättre känd som CNT.

CNT bildades under inspiration av den franska CGT, men under utvecklingsprocessen kom den att på flera viktiga sätt skilja sig från denna. Först och främst råkade den omedelbart och förblev alltid under anarkistledarnas fullständiga kontroll. Visserligen anslöt sig många icke-anarkister och t. o. m. några socialister till den, men de vann aldrig någon verklig del i ledningen. Dessutom imiterade man inte från början CGT:s tvåfaldiga organisation — de lokala Bourses de Travail och de nationella hantverksföreningarna sammansvetsade i en invecklad konfederationell struktur. CNT var snarare benägen att grunda sig på de inhemska Sindicatos Unicos, som skulle sammanföra arbetarna inom alla yrken i en enda fabrik eller rent av i en enda stad. Därför förelåg en tendens att identifiera fackföreningen och orten i enlighet med det traditionella anarkistiska betonandet av kommunen som samhällets grundenhet, och Sindicatos Unicos bands löst samman i den regionala och slutligen i den nationella federationen. Man undvek så omsorgsfullt allt som hade formen av permanent byråkrati att CNT endast hade an avlönad tjänsteman. Hela denna enorma organisation upprätthölls i övrigt av arbetare, som befullmäktigats av sina kamrater. Detta var möjligt, emedan CNT aldrig tog på sig den vanliga fackföreningens funktion av välgörenhetssällskap och inte ens bildade strejkfonder. Den instinktiva solidariteten arbetarna emellan ansågs vara ett tillräckligt skydd i den kamp där tusenårsriket aldrig tycktes ligga fjärran. Från början betraktade anarkisterna CNT som ett revolutionärt vapen, men det ligger i massorganisationers natur att utveckla sin egen form av tröghet, och CNT skulle i sin tur komma att uppenbara de reformistiska tendenser och den benägenhet att se revolutionens syndikalistiska organisation förkroppsligad (med medel och ändamål) som ledde den franska CGT långt bort från den rena anarkosyndikalismen.

Den hänförelse CNT:s grundande framkallade ledde till en omedelbar pånyttfödelse av anarkismen i Andalusiens landsbygdsområden och till en strejkvåg på andra håll. En sensationell generalstrejk i Saragosa utvecklades till en väpnad resning. Strejker utbröt även i Sevilla och Bilbao, där UGT:s socialistiska arbetare gjorde gemensam sak med anarkosyndikalisterna. I Cullera nära Valencia förklarade de strejkande arbetarna staden för en av Spanien oberoende kommun, och deras exempel följdes senare av upprorsmän i byarna på många håll i de södra provinserna. Canalejas besvarade dessa utslag av pånyttfödd anarkism med att förbjuda CNT, och när järnvägsmännens fackföreningar gick i strejk 1912 tvang han arbetarna att återgå genom att mobilisera dem enligt krigslagen. Men CNT fortsatte att blomstra som underjordisk organisation, och Canalejas fick plikta för sina gärningar på samma sätt som Canovas: han blev skjuten till döds av en anarkist i en bokhandel i Madrid.

1914 framträdde CNT ånyo öppet med nyvunnen styrka tack vare att anarkismen under de mellanliggande åren spritts på landsbygden från Andalusien till Levante, och under första världskriget medförde en rad omständigheter ytterligare framgångar. 1917 proklamerade UGT-ledarna en landsomfattande generalstrejk för en demokratisk och socialistisk republik. CNT deltog, men när strejken misslyckades, skördade CNT vinsten genom att socialistledarna tillfälligt råkade i misskredit. Även ryska revolutionens framgång ökade CNT:s attraktionskraft i dess egenskap av erkänt revolutionär organisation, och 1918 höll de mera hängivna militanterna en nationell anarkistkongress i Madrid för att behandla sin inställning till syndikalismen i den stora strid som nu tycktes förestå. I olikhet med anarkisterna i Frankrike och Italien beslöt de nästan enhälligt att även om CNT inte i sig själv kunde betraktas som en rent anarkistisk organisation, måste anarkisterna genomsyra och leda den för att t. o. m. dess obundna medlemmar skulle bibringas den frihetliga andan. 1919, då CNT höll sin kongress i Madrid, hade den vuxit till 700 000 medlemmar, de flesta i Katalonien, Andalusien, Levante och Galicien, där rörelsen nyligen upprättat ett nytt verksamhetscentrum.¹

I egenskap av den mest inflytelserika revolutionära organisationen i Spanien uppvaktades CNT flitigt av den nygrundade Kommunistiska (Tredje) Internationalen. Till en början lockades dess medlemmar av glansen från den framgångsrika revolutionen i Ryssland, och en grupp delegater till Moskva under ledning av Andrés Nin och Joaquín Maurín (senare ledare för det oliktankande Partido Obrero de Unificación Marxista) utlovade att konfederationen skulle stödja den kommunistiska organisationen. 1921 återvände emellertid en annan syndikalistledare, Angel Pestaña, från Ryssland med nyheten om förföljelsen av anarkister där och om det brutala nedsläendet av Kronstadtmatrosernas uppror. Hans meddelanden föranledde en allmän omsvängning bland de spanska anarkisterna och syndikalisterna, och på sin kongress i Saragosa 1922 bekände CNT sig på nytt till den frihetliga kommunismen och beslöt att utträda ur Tredje Internationalen och att ansluta sig till den nya syndikalistiska organisation, Internationella arbetarassociationen, som var under bildande i Berlin. På detta följde ingenting i stil med de franska anarkosyndikalistiska militanternas massutvandring till det nygrundade kommunistiska partiet i början av 1920-talet. De anarkistiska leden i Spanien förblev slutna.

Åren från 1919 till upprättandet av Primo de Riveras diktatur 1923 förmörkades av en förbittrad strid mellan CNT och arbetsgivarorganisationerna i Barcelona. Det våld som uppstod under denna period och under CNT:s återstående historia fram till spanska inbördeskrigets slut 1939 måste som redan framhållits ses i sammanhang med den allmänna politiska våldstraditionen i Spanien alltsedan napoleonkrigen. Hur motbjudande och gagnlös man kan finna den spanska anarkistiska tendensen att lättvindigt tillgripa lönnmord, är det inte mer än rätt att erinra sig att polisen, armén och *pistoleros* i arbetsgivarnas sold var ännu mera benägna för våld och mycket mera sadistiska i sina metoder. Hur missriktat det än var, dödade anarkisterna vanligen för att hämnas missgärningar mot sina kamrater. Det var t. ex. till följd av tillämpandet av *ley de fugas* (den eufemism varmed man betecknade polisens praxis att skjuta anhållna personer på väg till fängelset med förklaringen att de skjutits under flyktförsök) den konservative premiärministern Eduardo Dato dödades 1921. Det var som en hämnd för att CNT-ledaren Salvador Seguí skjutits ned av polisen på gatan som ärkebiskopen av Saragosa sköts av den namnkunnige gerillaledaren Buenaventura Durutti. Eftersom anarkismens grunddoktriner tar avstånd från vedergällning och straff, var dessa dåd i själva verket oanarkistiska, men de var typiska för sin tids Spanien, och de understryker nödvändigheten att betrakta den spanska anarkismen som i många hänseenden tillhörande en kategori

¹ Här bör man visa erforderlig försiktighet med att godta de siffror som framlagts av spanska anarkister, i synnerhet som CNT var notoriskt slarvig med att bokföra medlemssiffror. Det förtjänar emellertid att anmärkas att t. o. m. en så objektiv författare som Gerald Brenan antytt att "den anarkosyndikalistiska rörelsen tidvis var ledare för 1-1½ miljon arbetare", ehuru han modifierar detta uttalande med påpekandet att CNT:s "kärna av orubbligt trofasta anhängare inte överskred 200 000".

för sig själv.

Dessutom måste man hålla i minnet att inte på långt när alla anar-kosyndikalister gillade våldsmetoder ens i den explosiva situation som rådde 1919-1923. Salvador Segui själv och Angel Pestaña var ledare för en moderat riktning inom CNT som var villig att söka kompromissa med arbetsgivarna och t. o. m. med staten. Å andra sidan var extremisterna under ledning av fanatiker som Durutti och hans oskiljaktige kamrat Ascaso redo att tillämpa vilka metoder som helst för att påskynda det revolutionära tusenårsriket. Eftersom dessa män varken fruktade myndigheterna eller respekterade de moderata inom sina egna led, forcerade de ständigt takten och komprometterade rörelsen genom en *circulus vitiosus* av mord och vedergällningsmord. Dessutom samlade sådana män som Durutti — själva idealister — omkring sig mindre renhjärtade element, och i Barcelona uppstod vid denna tid en hel klass av professionella *pistoleros*, som ideligen bytte sida och ibland kämpade för anarkisterna, ibland för arbetsgivarna eller t. o. m. för polisen och under senare år allierade sig med den gryende Falangen. Otvivelaktigt bar den anarkistiska tendensen att sentimentalt betrakta förbrytaren som rebell mot ett autoritärt samhälle en stor del av ansvaret för det barbari som karakteriserade den industriella kampen i Barcelona åren innan Primo de Rivera påtvang staden en oviss fred.

Den nu skildrade perioden inleddes i början av 1919 med en strejk under ledning av moderata inom CNT vid den stora elektriska kraftstationen Canadiense i Barcelona. De strejkandes krav var så rimliga att direktionen till en början var böjd att ingå ett avtal med dem, men Barcelonas kommandant Milans del Bosch ingrep och avbröt förhandlingarna. Strejken spred sig, Barcelona blev utan ljus, och sedan Milans del Bosch anhållit fackföreningsledarna proklamerade han krigslag. CNT proklamerade omedelbart generalstrejk, och allt arbete upphörde i Barcelonas fabriker. Strejken förlöpte fullständigt fredligt, vilket visade hur effektivt arbetarna kunde gå till väga utan att tillgripa våld. Armén svarade med de sedvanliga massarresteringarna, följda av krigsrätt som utdömde stränga straff, och raden av proteststrejker och arbetsgivarlockouter fortsatte under återstoden av året. Resultatet blev att CNT åter började förlora mark bland de katalanska arbetarna efter att inte ha vunnit någon klar seger och efter att ha avvisat ett av Segui framlagt förslag om samarbete med det socialistiska UGT.

Uppeggade av rykten om den ryska revolutionen och meddelanden om den stora generalstrejken i Barcelona, hade Andalusiens landsbygdsdistrikt under tiden än en gång börjat vakna till liv. Liksom vid andra tillfällen svepte den anarkistiska kiliassen fram över landsbygden som en stor religiös väckelse. I sin "History of Agrarian Agitations in the Province of Cordoba"² har Diaz del Moral lämnat en fängslande skildring av denna process:

Vi som genomlevde tiden 1918-1919 kommer aldrig att glömma denna häpnadsväckande syn. På fälten, i skjulen och på gårdarna, varhelst bönder träffades för att tala om vad det vara månede, förekom endast ett samtalsämne som alltid diskuterades allvarligt och innerligt: den sociala frågan. När männen vilade ut från arbetet, under rökpauserna på dagen och efter aftonmåltiden brukade den mest bildade läsa ströskrifter och tidningar högt, medan de andra lyssnade med största uppmärksamhet. Sedan följde föredragen, som bekräftade det nyss lästa, och en ändlös rad tal, vari det berömdes. De förstod inte allt. Vissa ord kände de inte till. Vissa tolkningar var barnsliga, andra illvilliga, beroende på vederbörandes personlighet, men i grund och botten var alla ense. Hur skulle det ha kunnat vara annorlunda?

Var inte allt de hört rena sanningen, som de känt i hela sitt liv, även om de aldrig förmått ge uttryck åt den? ...

På några veckor skulle den ursprungliga kärnan av 10-20 invigda förvandlas till 200; efter några månader var hela arbetarbefolkningen gripen av brinnande proselytanda och drev frenetisk

² Citerad av E. J. Hobsbawn i "Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries", Manchester 1959.

propaganda för det flammande idealet. De få, som höll stånd, vare sig för att de var fridsamma eller försagda eller rädda att förlora den allmänna aktningen, antastades av grupper av övertygade på bergslutningen, vid plogfåran, i stugan, på krogen, på gator och torg. De bombarderades med förnuftsskäl, förbannelser, förakt och ironi, tills de gav med sig. Att göra motstånd var omöjligt. Sedan byn väl omvänt spred sig agitationen ... Var och en var agitator. På så sätt spred sig elden snabbt till alla de lättantändliga byarna.

Och med omvändelsens tändande gnistor spred sig strejker över landsbygden, tills hela södern stod i lågor och jordägarna antingen beviljade sina arbetares krav eller flydde i skräck. I maj 1919 sändes slutligen en reguljär militärexpedition till Andalusien, CNT förbjöds på landsbygden, och strejkrörelsen dog ut, lika mycket på grund av svälten bland lantarbetarna som på grund av soldaternas närvaro.

Under tiden uppstod nya oroligheter i Katalonien, där arbetsgivarna börjat bilda fackföreningar under egen kontroll — *Sindicatos Libres* — i konkurrens med CNT och UGT. I början av 1920 proklamerade CNT en ny generalstrejk i Barcelona. Samtliga fackföreningar utom dem som stöddes av arbetsgivarna förbjöds omedelbart i Barcelona, och CNT:s nationalkommitté sattes i fängelse, men detta hindrade inte att strejkerna fortsatte året igenom med betydande vinster i form av ökade löner, vilket skänkte CNT ny prestige och satte det i stånd att få kraftigt fotfäste i sådana socialistiska högborgar som Madrid och Asturien.

Under senare delen av 1920 blev det ett tillfälligt uppehåll i våldshandlingarna, men den förbittrade strid som gjorde Barcelona beryktat i hela Europa flammade upp på nytt då kung Alfonso XIII tvang regeringen att till civilguvernör utnämna den brutale tyrannen general Martínez Anido, som skulle sluta sitt liv som Francos inrikesminister. Martínez Anido förenade den spanska militärkastens brutalitet i dess värsta form med ett helhjärtat stöd från de mest reaktionära arbetsgivarna i staden, och genom sitt polisdepartement organiserade han en skoningslös mordkampanj mot CNT:s stridbara medlemmar. Under hans ämbets tid inträffade i medeltal femton politiska mord i veckan på Barcelonas gator; av dessa begicks ungefär hälften av terrorister under polisens ledning och hälften av anarkistiska *pistoleros*, som genomförde sina repressalier med matematisk exakthet. Till slut blev allmänna opinionen i Spanien så djupt upprörd över pressens avslöjanden av Martínez Anidos metoder att han avskedades, men den strid han vållat dog ut först sedan Primo de Rivera upprättat sin diktatur i september 1923, då regeringen gjorde ett försök att uppnå rimliga kompromisser mellan arbetare och arbetsgivare och att upprätthålla ordningen med mindre brutala metoder än Martínez Anidos och hans polisers.

Efter Primo de Riveras framträdande måste anarkismen i Spanien för lång tid gå under jorden. När man blickar tillbaka verkar Primo de Rivera som ett mönster av framstegsvänlighet i jämförelse med general Franco. Han hade verklig förståelse för Spaniens ekonomiska problem och hyste inga fördomar mot arbetarklassen som sådan. Hans egen önskan om ett välbalanserat och ordnat samhälle — så annorlunda än hans eget kaotiska privatliv — gjorde honom sympatiskt inställd till socialisterna, och under hans regim uppstod ett sällsamt förbund mellan denne angenäme aristokratiska dryckesbroder från Andalusien och den bombastiske stuckatören Largo Caballero i Madrid, som längre fram skulle inbilla sig vara den spanske Lenin. Men för anarkisterna och diktatorn fanns det ingen som helst gemensam grund, och CNT förebådade hans framträdande med att proklamera generalstrejk. Den slog fel, emedan det socialistiska UGT vägrade att delta.

I maj 1924 upplöstes CNT på Primo de Riveras order, dess tidningar förbjöds, alla dess *Sindicatos Unicos* stängdes, och flera hundra av dess mest aktiva medlemmar anhölls. Primo de Rivera utövade ett mindre brutalt men mer effektivt förtryck än sina föregångare, och som massorganisation upphörde CNT praktiskt taget att existera fram till hans fall. Dess medlemmar inträdde i och gjorde sitt bästa för att spränga de av diktatorn beskyddade *Sindicatos Libres*. De av dess ledare som ännu var i frihet vidmakthöll antingen den

underjordiska skuggorganisationen, som — vilket alltid blev fallet under tider av hemlig tillvaro — råkade under de anarkistiska extremisternas inflytande eller flydde till Frankrike. Därifrån organiserade de vintern 1924 en tämligen gagnlös väpnad inmarsch i Navarra och grep sig efteråt på allvar an med uppgiften att reorganisera rörelsen. Mot slutet av 1926 samlades de till kongress i Lyon och beslöt att upprätta en iberisk anarkistfederation i landsflykt. Denna idé utbreddes sig till Spanien, och i juli 1927 accepterade representanter för de spridda anarkistgrupperna vid ett hemligt möte i Valencia tanken att bilda iberiska anarkistfederationen (bättre känd som FAI) som en underjordisk organisation, avsedd att befrämja revolution. FAI, som framträdde öppet först i början av inbördeskriget 1936, var den första tätt slutna nationella organisation av anarkister som existerade någon längre tid i Spanien, och dess livskraft — ty den fortlevde i landsflykt efter republikens fall 1939 — torde till stor del kunna tillskrivas det förhållandet att den framlevde hela sitt liv i en tid av samhällelig oro och spänning, som började med sista fasen av Primo de Riveras diktatur och fortsatte under republikens stormiga och inbördeskrigets tragiska år. Den grundades huvudsakligen i avsikt att motverka den reformistiska tendensen bland syndikalisterna under Angel Pestañas ledning och vann så snabbt väldet över CNT att den mycket lilla organiserade anarkistiska minoriteten innehade nästan alla viktiga poster inom det stora fackföreningsorganet och behärskade dess kontor och kommittéer. På detta sätt förverkligades, antagligen för enda gången i anarkismens historia, Bakunins plan på en hemlig elit av hängivna militanter, som behärskade en offentlig massorganisation av delvis omvända arbetare. Men FAI omfattade icke blott hårt arbetande fackföreningsledare och den spanska anarkismens teoretiker utan även ett tvivelaktigt inslag ur Barcelonas undre värld. Som Franz Borkenau anmärkte i ”Den spanska tuffåktningssarenan”:

FAI ger själv en exakt spegelbild av det egenartade fenomen som den spanska anarkosyndikalismen i sin helhet är. Den är avsedd att bilda en grupp av alla de element som inte helt enkelt är CNT-fackföreningsmän utan övertygade och dugliga anarkister men förenar i sina led anarkist-rörelsens elit, det aktiva garde som genomlevt otaliga strider, fängelsevistelser, emigration och dödsdomar och som obestriddligen är ett av de mest idealistiska elementen i världen, med tvivelaktiga element, som andra grupper kanske skulle tveka icke blott att anförtro ansvarsfulla poster utan helt enkelt att acceptera som medlemmar.

Även här skulle man kunna framhålla att arvet från Bakunin tycks ligga i öppen dag, ty det var han, som lade största vikten vid föreningen mellan idealister och de samhällets utkants-element som var nödvändiga för att störta staten och bereda marken för det fria samhället. Men den egendomliga kombinationen av tendenser inom FAI har även sina paralleller i spansk historia, framför allt inom de religiösa militärordnarna och t. o. m. bland jesuiterna under den period då de förenade idealistisk hängivenhet för en sak med en smak för konspiration, ett rättfärdigande av illegalitet och tyrannmord och — särskilt i Paraguay — en böjelse för samhällsexperiment av primitiv kommunistisk art.

Denna jämförelse framkallar uppenbart en fråga. FAI påstod sig vara en antireligiös organisation, och under republiken och inbördeskrigets första tid hörde dess medlemmar till de mest aktiva kyrkbrännarna. Men den spanska anarkistiska oppositionen mot kyrkan är framför allt ett känslöfenomen, helt olikt fritänkarnas lugna rationalism på andra sidan Pyrenéerna. Dess talesmän delar den ikonoklastiska glöden hos reformationstidens radikala sekter, och denna parallell leder fram till Gerald Brenans intressanta påpekande att anarkismen i Spanien, där inkquisitionen under 1500-talet effektivt kvävde varje tendens till religiös separatism, i själva verket antagit en försenad reformationsrörelsens karaktär.

Inom all anarkism finns naturligtvis ett moralisk-religiöst element, som skiljer den från vanliga politiska rörelser, men detta element är vida starkare utvecklat i Spanien än annorstädes. Nästan alla skarpsynta iakttagare av anarkismen där i landet har framhållit att den är vad Borkenau kallar ”en halvt religiös utopisk rörelse”, och än en gång har Brenan på det mest övertygande sätt påvisat varför den så skarpt riktat sin religiösa lidelse mot kyrkan.

Jag kan inte göra bättre än att citera en del av hans utomordentliga diskussion av detta ämne i ”Den spanska labyrinten”, som stöds av en mångårig förstahandskännedom om spanska anarkister:

Anarkisternas fanatiska hat mot kyrkan och deras enastående våldsamma angrepp på den under inbördeskriget är allmänt bekanta ... Jag tror att de endast kan förklaras som kättarnas hat mot den kyrka ur vilken de utgått. I de spanska frihetsmännens ögon intar den katolska kyrkan nämligen samma ställning som Antikrist inom den kristna världen. För dem är den mycket mer än ett hinder för revolutionen. I den ser de källan till allt ont, en ungdomens förförare genom dess vidriga lära om arvsynden, en hädare mot naturen och naturlagen, som de kallar salud eller hälsa. Den är även den religion som genom att hyckla broderskärlek och ömsesidig förlåtelse förhånar den mänskliga solidaritetens höga ideal ...

Jag skulle därför vilja påstå att de spanska anarkisternas vrede mot kyrkan är vreden hos ett innerligt religiöst folk, som känner sig ha blivit övergivet och sviket. Prästerna och munkarna svek dem i ett kritiskt ögonblick av deras historia och övergick till de rika. 1600-talets stora teologers humana och upplysta principer sköts åt sidan. Sedan började folket misstänka (naturligtvis med stöd av de nya liberala idéerna) att allt vad kyrkan sade var hyckleri. När de tog upp kampen för det kristna Utopia skedde det därför mot och inte med kyrkan. T. o. m. deras våldshandlingar skulle kunna kallas religiösa. När allt kommer omkring har den spanska kyrkan alltid varit en stridande kyrka, och fram till 1900-talet trodde den att dess fiender borde förintas. Utan tvivel ansåg anarkisterna att om de endast genom samma metoder kunde göra sig av med alla som inte delade deras tänkesätt, skulle de på ett bättre sätt än kyrkan kunna införa det jordiska paradiset. I Spanien gör varje trosriktning anspråk på att vara totalitär.

I denna i grunden religiösa människors kamp för att erövra Spanien från en perverterad kristenhet har FAI spelat en roll som inte är olik militärordnarnas i deras tidigare kamp för att erövra Spanien från det otrogna islam. Men emedan anarkismen samtidigt är en social och en halvreligiös rörelse, har FAI haft andra funktioner än att egga till antiklerikal lidelse, och framför allt har den redan från början av sin tillvaro sökt förläna en snarare konsekvent än sporadiskt revolutionär inriktning åt den större frihetsrörelse som CNT förkroppsligade. Året efter FAI:s grundande började CNT bilda aktionskommittéer för att bekämpa diktaturen och samarbeta med andra grupper och rörelser som försökte störta regimen. Vid denna tid var de spanska anarkisterna villiga att acceptera den temporära lösningen med en demokratisk republik, ehuru de inte hade för avsikt att begagna den som något annat än en språngbräda, varifrån de snarast möjligt skulle igångsätta sin egen revolution. I detta hänseende utgjorde de intet undantag. När Primo de Riveras diktatur föll 1930, var det uppenbart att monarkins tid var nära nog ute, och alla politiska grupper i Spanien inledde sina förberedelser för att göra det mesta möjliga av den situation som skulle följa på dess sammanbrott. Socialisterna, kommunisterna, de katalanska separatisterna, armén och anarkisterna stödde republikens sak för sina egna syften, i den mån de över huvud taget stödde den.

CNT framträdde öppet 1930, siffermässigt starkare än någonsin och inspirerad av FAI-aktivisternas stridbarhet. Kungen avreste i april 1931 till följd av antimonarkistiska segrar i kommunalvalen, och anarkisterna beredde sig på en revolutionär strid som många av deras ledare ansåg endast kunna vara några månader avlägsen. I juni reorganiserade CNT sig genom att skapa nationella federationer av alla industrier utöver Sindicatos Unicos. Det var en något försenad imitation av CGT:s tvåfaldiga struktur i övertygelsen att den tid var nära då en samordnad fackföreningsstruktur skulle bli nödvändig för att handha ett revolutionärt Spaniens angelägenheter. Under sensommaren och hösten 1931 började de genom en rad lokala strejker i Sevilla, Madrid och Barcelona demonstrera att de inte hade för avsikt att göra skillnad mellan olika regeringar utan avsåg att bedriva sin oberoende aktion med samma kraft under en republik som under en monarki. I denna situation spelade FAI en provokatörsroll och besvarade CNT-ledarna nästan lika mycket som den republikanska regeringen genom att organisera smärre resningar, avsedda att skapa en atmosfär av spänning i hela landet. De försökte ta centrala telefonbyggnaden i Madrid med storm och ledde i början av 1931 i

Llobregatdalen i Katalonien en resning, som avsåg att vara en repetition i miniatyr av den allmänna revolutionen; en av de viktigaste åtgärderna var att ett antal storgods uppdelades på bönderna i trakten. Den republikanska regeringen spelade FAI i händerna genom att tillämpa en hård förtryckspolitik utan att låta den åtföljas av något allvarligt försök att lösa det stora problem som hemsökt Spanien under generationer: jordreformsproblemet. Framför allt under Llobregatupproret återgick den till tidigare regeringars gamla dåliga metoder genom att deportera över hundra anarkistledare till Spanska Guinea t. o. m. utan någon skenrättegång. Som protest mot att dessa alltjämt hölls olagligt fängslade organiserade anarkisterna i januari 1933 ytterligare ett uppror i Barcelona och Valencia. Nyheten om detta blev den tändande gnistan till en liten resning i den andalusiska byn Casas Viejas, där en grupp arbetare under ledning av en anarkistisk bondeapostel med öknamnet Sex Fingrar proklamerade egendomsrättens och regeringsmaktens avskaffande och belägrade civilgardets kaserner. På order av centralregeringen att till varje pris slå ned resningen tågade armén in i Casas Viejas, belägrade i sin tur Sex Fingrar och hans män och dödade de flesta av dem antingen under själva striden eller efteråt enligt *ley de fugas*.

Tragedin i Casas Viejas väckte harm mot regeringen i hela Spanien. Framför allt vände sig både bönderna och industriarbetarna mot republikanerna och t. o. m. mot de socialister som stödde dem i *cortes*. Strejker spred sig över hela landet, och CNT:s prestige och makt ökade i så hög grad att fastän den officiellt förbjöds två gånger under året, fortsatte den att fungera öppet, och i december 1933 igångsatte den en större fyradagars resning i Aragonien. Fabriker i Saragosa och Huesca övertogs av arbetarna, och försök gjordes att kollektivisera jorden.

Under tiden hade CNT sina egna interna bekymmer, till stor del på grund av meningsskiljaktigheterna mellan ledarna ur generationen före Primo de Riveras diktatur, vilka var på glid mot reformism och i stor utsträckning ägnade sig åt att skapa bättre förhållanden för arbetarna inom det existerande samhället, och FAI-eliten, som endast betraktade varje åtgärd från synpunkten av dess möjligheter att vid första tillfälle åstadkomma en samhällsrevolution. Delvis tack vare enigheten om syftet inom FAI och dess medlemmars nästan religiösa hängivenhet och delvis på grund av den romantiska attraktionskraften hos mera pittoreska ledare som Durutti och García Oliver kunde extremisterna behålla en så stark kontroll över CNT att de undanträngde organisationens sekreterarveteran, Angel Pestaña, och redaktören för konfederationens tidning *Solidaridad obrera*, Juan Peiro. Pestaña, Peiro och ett antal andra ledare, som misstrodde FAI:s myndighet i fackföreningsangelägenheter, utsände en offentlig protest. Då den var undertecknad med trettio namn, blev den känd som Treintistas. Med nära nog totalitär intolerans utmanövrerade deras motståndare dessa oliktänkande ur CNT, men reformisterna var inte helt utan stöd, och en del lokala fackföreningar i Valencia och de mindre katalanska städerna följde dem in i en minoritetsrörelse, benämnd Sindicatos de Oposición. Klyftan överbryggades slutligen 1936, men den efterlämnade bittra känslor inom rörelsen, vilka kvarstod under hela inbördeskriget och t. o. m. under landsflyktstiden, då spanska anarkister i Frankrike, Storbritannien och Mexiko än en gång splittrades i rivaliserande grupper i revolutions- och reformfrågor.

Under tiden avgick den republikanska regeringen, till stor del på grund av den ovilja den ådragit sig genom sin handläggning av Casas Viejas-affären, och led ett svårt nederlag mot högerpartierna vid valen i november 1933. Detta bakslag berodde framför allt på anarkisterna. I de kommunval som påskyndat kungens avresa hade många anarkister — tvärt emot sina offentligen tillkännagivna principer — gått till valurnorna av det taktiska skälet att en republik föreföll gynnsammare för deras syften än en monarki. 1933 drev CNT en kraftfull kampanj för röstnedläggelse, och uteblivandet av den miljon röster den kontrollerade innebar nederlag för vänstern och två års reaktionär högerregering.

Anarkisterna grep sig an med den nya regeringen på sitt eget sätt genom strejker i Saragosa, Valencia och Andalusien, men i Katalonien förblev det relativt lugnt, och mot slutet av 1934

drabbades rörelsen i sin helhet av en av sina sedvanliga trötthetsperioder, varför anarkisterna inte spelade någon roll i de uppror som i oktober samma år igångsattes av socialisterna och de katalanska separatisterna, utom i Asturien, där Gijons och La Felgueras CNT-syndikat (som ironiskt nog stödde den reformistiska Treintistas) lojalt kämpade vid socialisternas sida och med dem uthärdade de grymheter som begicks av Främlingslegionen och morerna, vilka för första gången sattes in av spanjorer mot spanjorer.

Trots att CNT tillfälligt förlorade mark bland arbetarna på grund av den prestige UGT vann i Asturien, bevarade den sin styrka under högerens hela regeringstid. I slutet av 1934 uppskattades dess anhängare i en polisrapport till 1 miljon, och detta var antagligen inte långt från verkliga förhållandet, ty under den republikanska perioden ökade alla arbetarorganisationer i Spanien ständigt sitt medlemsantal.

När vänsterpartierna sammanslöt sig till en folkfrontskoalition var Angel Pestaña och en liten grupp av hans närmaste anhängare de enda anarkister som anslöt sig till dem. De övriga höll sig på avstånd men beslöt icke desto mindre att åter rösta i december 1935, vilket de rättfärdigade med argumentet att ett stort antal av deras egna militanter befann sig i fängelse och att folkfrontsledarna utlovat amnesti. Än en gång spelade de rollen av kungamakare, och deras röster skänkte framgång åt de partier som 1933 lidit nederlag genom deras röstnedläggelse.

Men i likhet med de flesta kungamakare hade anarkisterna inte för avsikt att lyda den regering de förhjulpt till makten. Sedan deras led fyllts genom att deras mest aktiva ledare återbördats ur fängelse och landsflykt och sedan de 60 000 medlemmarna av *Sindicatos de Oposición* återvänt till hjorden på CNT-kongressen i Saragosa i maj 1936, tog de avstånd från socialisterna, som talade om en revolutionär allians mellan UGT och CNT (vilken inte förverkligades förrän 1938, då det var alltför sent), och följde sin egen politik att hålla landet i ett tillstånd av förväntan och oro genom en rad blyxtstrejker. De hade förvisso idén om revolution i en nära framtid i tankarna, men om de skulle ha gjort något försök i större skala än de begränsade resningarna under republikens första tid är en akademisk fråga med hänsyn till att det var höger och armén som angav takten och satte i gång inbördeskriget genom generalernas resning i juli 1936.

Inbördeskrigets historia har berättats i detalj annorstädes, framför allt i Hugh Thomas' beundransvärda nutidshistoria³. Här skall jag begränsa mig till att diskutera de sidor av kriget som belyser den spanska anarkismens natur och utveckling. För detta ändamål kan kriget indelas i två faser: en tidigare, dynamisk period från juli 1936 till början av 1937, då CNT och FAI hörde till de dominerande grupperna i det republikanska Spanien, och en senare period från maj 1937, under vilken dessa rörelser avtog i fråga om både inflytande och offensivanda i och med att centraliseringen av militära och administrativa angelägenheter framgångsrikt ställde Spaniens lojalistiska områden under den republikanska regeringens kontroll, varigenom det kommunistiska inflytandet stärktes.

Händelserna under sommaren och hösten 1936 avslöjade såväl förtjänster som brister hos de spanska frihetliga organisationerna. I årtal hade FAI förberett sig för det slags situation där en generalstrejk och en kort, akut upprorsperiod skulle störta staten och införa *comunismo libertarios* tusenårsrike. De var utbildade gatukämpar och gerillakrigare, och i den kritiska situation militärkuppen den 19 juli skapade visade de sig från sin bästa sida. I Barcelona och Valencia, i Kataloniens landsbygdsdistrikt och delar av Aragonien och i viss mån även i Madrid och Asturien var det den snabba aktionen av FAI-eliten och arbetarna inom CNT-fackföreningarna som på olika håll besegrade generalerna och räddade dessa städer och bygder åt republiken.

Arbetarorganisationernas seger skapade en revolutionär atmosfär och t. o. m. en tillfällig

³ ”The Spanish Civil War”, London 1961. Svensk översättning *Spanska inbördeskriget* (1978)

revolutionär situation i Katalonien, Levante och delar av Aragonien. Under flera månader utgjordes de väpnade styrkorna i dessa trakter huvudsakligen av milistrupper under anarkistisk kontroll. Fabrikerna övertogs i stor utsträckning av arbetarna och drevs av CNT-kommittéer, medan hundratals byar antingen fördelade eller kollektiviserade jorden, och många av dem försökte upprätta frihetliga kommuner av den typ Kropotkin förordat. I tusentals smådetaljer ändrade livet sin yttre form, vilket George Orwell livligt återgivit i ”Hyllning till Katalonien”, då han skildrade Barcelona under anarkistisk överhöghet:

1. Den anarkosyndikalistiska flaggan i Spanien var svart och röd, delad diagonalt. På Internationalens tid bar anarkisterna liksom andra socialistiska riktningar den röda flaggan, men längre fram blev de benägna att ersätta den med den svarta. Den svarta och röda flaggan symboliserade ett försök att sammansmälta den senare anarkismens anda med massanslutningen till Internationalen.

Varje affär och kafébar en inskription att de kollektiviserats; till och med skoputsarna var kollektiviserade, och deras lådor var målade i rött och svart. 1 Kypare och expediter såg en i ansiktet och behandlade en som en jämlike. Servila och till och med ceremoniösa uttrycksformer hade tillfälligt försvunnit. Ingen sade ”señor” eller ”don” eller ens ”usted” alla kallade varandra ”kamrat” och ”du” och sade ”salud!” i stället för ”Cuenos días” ... Det fanns inga privatbilar, alla hade beslagtagits, och alla spårvagnar och taxibilar och många av de övriga transportmedlen var målade i rött och svart. Revolutionära affischer flammade överallt på väggarna i klart rött och blått så att de få kvarvarande reklamplakaten såg ut som lerfläckar. Längs Ramblas, stadens breda centrala pulsåder, där människomassor ständigt strömmade av och an, vrålade högtalarna revolutionssånger dagen i ända och långt in på natten. Och det underligaste av allt var folkmassornas utseende. Till det yttre verkade det som en stad där de besuttna samhällsklasserna praktiskt taget upphört att existera. Utom ett fåtal kvinnor och utlänningar syntes över huvud taget inga ”välklädda” människor. Praktiskt taget alla var klädda i grova arbetskläder eller blå overaller eller någon variant av milisuniform. Allt detta var egendomligt och gripande.

Det kanske viktigaste inslaget i denna situation var frånvaron av varje verklig myndighet. Centralregeringen var svag och långt borta, och på sina ställen i Katalonien var FAI och CNT i varje fall för tillfället mäktigare än de eventuella skuggmyndigheter som ännu försökte hålla sig vid liv. Men inte ens CNT och FAI kunde upprätthålla likformigheten hos vad de tämligen eufemistiskt kallade ”organiserad disciplinlöshet”. Mycket av vad som hände i Spanien under inbördeskrigets första tid var ett verk av smågrupper, som handlade på sitt eget anarkistiska ansvar. Ibland var deras initiativ goda, ibland dåliga. Det var t. ex. sådana anarkistgrupper som brände ned de flesta kyrkorna, något som blev en sannskyldig epidemi sommaren 1936, och därvid förstörde många märkliga religiösa konstverk. Ironiskt nog föranledde deras aktning för kulturen dem att bevara de ryktbara målningar, som alstrats av en aristokratisk kultur, medan det huvudsakligen var äkta folkkonst, exempel på den folkliga produktion de värderade så högt, som de brände eller hackade sönder. Det var även sådana grupper som utförde många av de summariska avrättningar av misstänkta fascister som ägde rum under samma inledande period. Dessa dåd begicks i regel inte av de vanliga arbetarna inom CNT eller ens av de i högre grad ansvariga FAI-militanterna utan av relativt små grupper, ibland av professionella *pistoleros* men ännu oftare av hetlevrade unga fanatiker ur ungdomens frihetsorganisation. Bland deras favoritter märktes å ena sidan präster och munkar och å den andra homosexuella och manliga prostituerade. Båda dessa kategorier sköt de av ett moraliskt bigotteri, som var typiskt spanskt — prästerna hade i deras ögon förhånat det mänskliga broderskapsidealet, och de homosexuella och de manliga prostituerade hade brutit mot naturlagen. Anarkismen som filosofi hade inte mycket gemensamt med sådana excesser, som inte inträffade i något annat land än Spanien. De bottnade snarare i en kombination av Bakunins privata destruktionsfantasier med den egenartade döds-kult som ända sedan återerövringens dagar blandat in våld i politiska och religiösa frågor i Spanien. I detta hänseende är det verkligen inte stor skillnad mellan den anarkistiska minoritet som dödade präster och homosexuella i Katalonien och den falangistiska minoritet som dödade fackföreningsmän

i Granada. Båda var snarare produkter av spansk historia än av de politiska filosofier de sade sig representera.

På gott eller ont var de spanska anarkisterna fulla av energi och praktisk duglighet under inbördeskrigets första, skiftande period. Men deras förtjänster var av det dynamiska slag som alltid blomstrat i tider av spänning och slappnat vid andra tillfällen. De var starka när det gällde spontana impulser men oförmögna till den uthållighet som erfordrades för att bevara vad de vunnit. Deras mod och företagsamhet under militärrevoltens första tid övergick till leda och oduglighet när konflikten drog ut på tiden, och just deras motstånd mot disciplin och auktoritet gjorde dem oförmögna för uppgifterna under ett verkligt och långvarigt krig, som genom själva sin natur är en totalitär process. Efter Duruttis frivilligkårs sensationella framstöt i Aragonien blev denna uppskattade anarkistfront en av de mest statiska under hela kriget, och det gamla anarkistfästet Saragosa, som var målet för fälttåget, erövrades aldrig. Delvis berodde detta på att de anarkistiska trupperna led brist på vapen till följd av den republikanska regeringens politik som gick ut på att söka tvinga in de oberoende milistrupperna i en disciplinerad armé under centraliserad kontroll. Delvis var orsaken lokala lojaliteter, som ofta kom inre angelägenheter i Katalonien, inom fabriker och de kollektiva jordbruken, att verka viktigare än det som hände vid den avlägsna fronten. Delvis hade det sin grund i ett halvt medvetet erkännande att landet, allteftersom kriget fortsatte, oundvikligen pålades ett autoritärt system, i vilket de frihetsexperiment som så entusiastiskt inletts 1936 inte kunde leva vidare.

Här måste man hålla i minnet att omständigheterna försatt anarkisterna i ett pinsamt dilemma. Deras organisation, deras taktik, själva deras andliga inställning hade utformats under en generation i syfte att göra motstånd mot den bestående makten, varefter det anarkistiska Armageddon skulle utkämpas och frihetens helgon marschera in i det *comunismo libertarios* Sion som skulle resa sig ur en död världs ruiner. Men på senhösten 1936 stod det klart att den verkliga revolutionen inte ägt rum, att *comunismo libertario* i bästa fall uppnått styckevis och delat, att anarkisterna för att kunna fortsätta striden mot den yttre angriparen mot sin vilja måste samarbeta med den republikanska regeringen och de autoritära partier de tidigare bekämpat.

I denna situation valde anarkistledarna kompromissens väg, och sedan de träffat sitt val, följde de den ända därhän att förneka all anarkistisk tradition och inträda först i Kataloniens regering i september 1936 och därefter i Largo Caballeros Madrid-regering i december samma år. Det var inte endast anhängare av den reformistiska riktningen inom CNT som accepterade ministerportföljer; de följdes av upprorsledaren i FAI Garcia Oliver, som blev justitieminister och tycks ha trivts med sin ställning. FAT-kommittén för Pyreneiska halvön inregistrerades i oktober 1936 som ett rättfärdigande av medverkan i regeringsinstitutioner, emedan situationen krävde detta. Men denna medverkan innebar i praktiken ett avsvärjande av anarkisternas revolutionära förhoppningar; den innebar att anarkistledarna förstärkte de regeringsinstitutioner som var deras naturliga fiender och som måste försöka omintetgöra deras inflytande i egenskap av frihetsmän.

Att anarkistiska ministrar ingick i regeringen förhindrade inte utan uppmuntrade kanske rent av till regeringskuppen i maj 1937 då strider utbröt i Barcelona på grund av att det kommunistdominerade PSUC-partiet angripit telefonbyggnaden, som sedan inbördeskrigets början befunnit sig i anarkisternas händer. Efter flera dagars gatustrider, då många meniga anarkister trotsade sina egna ledares maningar om eld upphör och bjöd PSUC och regeringsstyrkorna motstånd, var det förhärskande anarkistiska inflytandet i Katalonien omintetgjort. Från den tiden var CNT inte längre en makt att räkna med på den spanska skådebanan. Dess medlemsantal var alltså högt, nära 2 miljoner, och sedan FAI beslutat att göra sin organisation lösare, växte den från 30 000 år 1936 till 150 000 år 1938. Men andan inom båda dessa organisationer hade försämrats genom att de mera levde av kompromisser än av

motstånd, och från mitten av 1937 gick de långsamt tillbaka inom alla verksamhetsområden. Själva krigföringen råkade mer och mer under kommunisternas och de ryska militära experternas kontroll. De kollektiverade fabrikena övertogs av regeringen, och många av jordbrukskollektiven ödelades när Listers kommunisttrupper marscherade in i Aragonien. Allt detta skedde utan något märkbart motstånd från anarkisternas sida, och demoraliseringen inom rörelsen avslöjades slutgiltigt i januari 1939 då Francos trupper utan minsta motstånd trängde in i Barcelona, den spanska anarkismens högborg.

Alla anarkister i Spanien accepterade emellertid inte kompromisspolitiken. En del av FAI:s mer intransigenta medlemmar tog ställning för en rent anarkistisk hållning till situationen; de samlade sig kring en utvald grupp som kallade sig Duruttis vänner (till minne av gerilla-ledaren, som vintern 1936 blev skjuten i ryggen av politiska motståndare på Madrid-fronten) och som ledde det anarkistiska motståndet under striderna i Barcelona i maj. De stöddes av några av de italienska, franska och tyska anarkister som vid inbördeskrigets utbrott begivit sig till Spanien och i synnerhet av den italienske intellektuelle Camillo Berneri, som kommunisterna ansåg så farlig för deras planer att lamslå anarkisterna att deras agenter mördade honom på en gata i Barcelona. Men att framhålla att det fanns anarkister i Spanien som obevekligt höll fast vid sina ideal är inte liktydigt med att påstå att ens de skulle ha funnit en möjlighet att skapa och vidmakthålla ett anarkistiskt samhälle mitt under något så antitetiskt mot frihetsprinciperna som ett modernt krig. I den givna situationen förefaller problemet att ha varit olösligt enligt anarkistiska linjer.

Anarkisterna i Spanien misslyckades i själva verket både militärt och politiskt, emedan de inte samtidigt kunde förbli anarkister och medverka i regeringar och totalt krig. Genom att kompromissa gjorde de inte sitt misslyckande mindre säkert utan endast mera förödmjukande. Men i en slutlig sammanfattning måste man ta hänsyn till vad de överlevande från denna tragiska tid betraktar som sina konstruktiva resultat. Frihetliga apologeter har ofta framkastat att de spanska anarkisterna, när de drev fabrikena och på ett verksamt sätt kollektiverade jordbruket, segerrikt bevisade att arbetare kan effektivt kontrollera sina egna industrier och att Kropotkins kommunistiska frihetsideal verkligen är genomförbart i den moderna världen.

Den anarkistiska industri- och jordbrukskollektiviseringens hela historia i Spanien har aldrig skrivits, och det är möjligt att de dokument inte längre existerar som kunde läggas till grund för den. Men de vittnesbörd som bevarats tyder på att dessa experiment till stor del var framgångsrika. Med sina traditioner om bydemokrati och kommunal företagsamhet var Spanien på ett naturligt sätt anpassat för sådana företag. I Navarras, Asturiens och Pyrenéernas landsbygdsdistrikt fanns det alltjämt byar där jorden brukades och boskapen ägdes kollektivt enligt ett system som måste ha haft vida större utbredning i äldre tider. T. o. m. i de i storgods uppdelade jordbruksdistrikten i söder levde fortfarande traditioner kvar från en bykommunismens guldålder, och det var från dessa distrikt Barcelonas fabriker rekryterade sina arbetare. I sin propaganda för kollektivisering vädjade de spanska anarkisterna i själva verket — som anarkister så ofta gör — såväl till en vemodig dröm om en förgången forntid som till en strävan efter en bättre framtid.

Kollektiviseringens begynnelse var tydligen likartad i byar och fabriker. Jordägarna i byarna hade flytt, civilgardisterna hade dödats eller fördrivits, och bysyndikatet förvandlade sig vanligen till en folkförsamling, där varje bybo direkt kunde ta del i samhällets angelägenheter. En förvaltningskommittébrukade väljas, men denna arbetade i regel under befolkningens ständiga övervakning och sammanträdde in pleno minst en gång i veckan för att påskynda uppnåendet av den fria kommunismen. En liknande process ägde rum i fabrikena, där en arbetarkommitté blev ansvarig inför syndikatets generalförsamling och tekniker (i en del fall de forna ägarna eller direktörerna) planlade produktionen enligt arbetarnas åsikter.

Den period då arbetarna utövade nästan fullständig kontroll i Barcelona varade från juli till

den 24 oktober 1936, då Kataloniens provinsregering Generalitat utfärdade ett kollektiviseringsdecret, var det fullbordade faktum erkändes att arbetarna övertagit ansvaret för fabriker-
na men varigenom samtidigt ett samordningssystem infördes, som var det första stadiet av
regeringsuppsikt och — slutligen — regeringsskontroll. Men i mer än fyra månader, från den
19 juli och tills dekretet började göra verkan, drevs Barcelonas fabriker av arbetarna utan
statligt stöd eller inblandning och till större delen utan erfarna chefer.

De offentliga arbetena leddes på samma sätt, och Barcelona, en modern storstad med mång-
skiftande behov, hölls överraskande effektivt i funktion av CNT. Den frihetlige engelske
författaren Vernon Richards har framhållit:

Det vittnar i hög grad om de katalanska arbetarnas organisationsförmåga och intelligens att de med
minsta möjliga dröjsmål kunde överta järnvägarna och återuppta trafiken, att all transportservice i
Barcelona och dess förorter reorganiserades under arbetarkontroll och fungerade effektivare än
tidigare, att all offentlig service under arbetarkontroll, såsom telefon, gas och belysning, fungerade
normalt inom 48 timmar efter det att general Godeds revoltförsök slagits ned, att bagarkollektivet i
Barcelona sörjde för att så länge de hade mjöl (och Barcelonas dagsbehov var i genomsnitt 3 000
säckar), skulle befolkningen ha bröd.⁴

En mindre partisk kommentator, Franz Borkenau, som anlände tre veckor efter juliresningen,
förmedlar i ”Den spanska tuffäktningsarenan” (1937) ett mycket likartat intryck efter direkt
iakttagelse. I sin dagbok antecknade han den 5 augusti:

Expropriationens omfång under de få dagarna sedan den 19 juli är nästan ofattbart. I många
avseenden var störningarna emellertid mycket mindre än jag väntat efter tidningsuppgifterna i
utlandet. Spårvagnar och bussar gick, vatten och ljus fungerade.

Omdömena om de kollektiviserade fabrikernas effektivitet har varierat betydligt, och det är
obestridligt att en del av dem inte kunde fungera på ett tillfredsställande sätt av brist på
råvaror. Gerald Brenan framhåller emellertid att bevismaterialet utvisar att kollektiviseringen i
många fall varit ”i överraskande grad” framgångsrik, och även här lämnar Borkenau en
försiktig men gynnsam rapport om vad han såg den 8 augusti då han besökte allmänna
bussbolagets kollektiviserade verkstäder i Barcelona:

Den fabrik jag såg är obestridligen en stor framgång för CNT. Endast tre veckor efter inbördes-
krigets början och två veckor efter generalstrejkens slut tycks den fungera lika smidigt som om
ingenting hänt. Jag besökte männen vid deras maskiner. Rummen verkade prydliga, arbetet
utfördes regelbundet. Efter socialiseringen har denna fabrik reparerat två bussar, fullbordat en,
som varit under byggnad, och byggt en fullständigt ny. Den sistnämnda bar inskriptionen ”byggd
under arbetarkontroll”. Enligt fabriksledningen hade den fullbordats på fem dagar mot igenomsnitt
sju dagar under den tidigare ledningen. Alltså fullständig framgång.

Det är en stor fabrik, och man kunde inte ha ställt i ordning för att imponera på besökaren, om allt
tidigare varit huller om buller. Jag tror inte heller att några förberedelser gjordes för mitt besök ...

Men även om det vore förhastat att generalisera på grund av det mycket gynnsamma intryck denna
fabrik gjorde, kvarstår ett faktum: det är en enastående prestation av en grupp arbetare att under
hur gynnsamma förhållanden som helst överta en fabrik och inom några dagar få den att fungera
fullständigt regelbundet. Det är ett lysande vittnesbörd om den katalanske arbetarens allmänna
effektivitetsstandard och om Barcelonas fackföreningars organisationsförmåga.

På grund av vad man vet om den anarkistiska kollektiviseringen i städerna tror jag att man
tryggt kan påstå att den offentliga servicen i större och mindre städer sköttes lika tillfreds-
ställande som före inbördeskriget och att åtminstone en del av fabrikerna drevs anmärknings-
värt väl. De spanska kommunala traditionerna och det långvariga tillägnandet av anarkistiska
läror om frivilligt samarbete bar tydligen god frukt där.

I fråga om kollektiviseringen inom landsbygdsområdena är det till att börja med intet tvivel

⁴ ”Lessons of the Spanish Revolution”, London 1953.

om att den var omfattande. Den franske författaren Gaston Leval⁵ talar om 500 kollektiv i Levante, 400 i Aragonien, 230 i delar av Kastilien, medan varje by i Andalusien, som undgick nationalisternas första anlopp, automatiskt kollektiviserade sin jord. Leval beräknar att sammanlagt 3 miljoner människor 1937 levde av kollektiviserade lokala företag. Liksom all statistik om anarkismen i Spanien måste denna tas med en nypa salt, men säkert är att flertalet byar inom de anarkistiska inflytelsesfärerna kollektiviserades och att de flesta bönderna deltog. I vad mån deltagandet var frivilligt är svårt att säga. Leval hävdar att ”det är oriktigt att säga att de som deltog i kollektiven tvangs att göra det”, men bevis föreligger för att motvilliga bönder i många byar drevs av fruktan för sina liv eller kanske oftare av fruktan för den anarkistiska ersättningen för den offentliga makten: allmänna opinionen. Dessutom torde de som starkast ogillade den nya ordningen ha flytt, innan kollektiviseringen påbörjades.

Bykollektiven betraktade sig vanligen som självständiga kommuner, var och en i sitt eget *patria chica*, och inledde lika förbindelser med kringliggande byar. I allmänhet brukades jorden gemensamt i stället för att uppdelas i lika stora lotter, men metoderna för arbetets organiserande och produkternas fördelning varierade starkt. Nästan alla byar grep sig an med att avskaffa bruket av pengar, i vilket avseende de var fullständigt ense med Paulus; somliga använde arbetscheckar enligt proudhonsk modell, men andra löpte hela linan ut till *comunismo libertario* och skapade ett system enligt vilket bönderna försågs med varor från bymagasinet utan någon form av betalning. Levnads- och arbetsstandarder skiftade från den ena trakten till den andra. I Andalusien var det asketiska inslaget starkt, och målet var ett förenklat levnadssätt, varigenom en värdig, fri och lika fattigdom skulle uppstå. I Aragonien och Katalonien skapade folkets framstegsvänliga läggning en önskan att förbättra odlingsmetoderna, varför tendensen där gick ut på vetenskapligt jordbruk och så stark mekanisering som möjligt. Nästan alla de kollektiviserade byarna tycks ha varit starkt medvetna om behovet av undervisning, varför de gjorde upp högtflygande planer på att avskaffa analfabetismen bland de vuxna liksom de även försökte skapa hälsovårdsmöjligheter och sörja för de arbetsförmögna.

Det är svårt att generalisera om jordbrukskollektiviseringens framgång, eftersom den ingenstans överlevde mer än två och en halv jordbrukssäsong och på vissa håll, där den nationalistiska framryckningen gick snabbt, inte varade långt efter den första skörden. Det enda stora resultatet var att det för första gången i mannaminne i många delar av Spaniens landsbygd fanns arbete och föda, om än inte överflöd, för alla. Jord som legat obrukad i generationer odlades på nytt, och ingen svält. Men som ofta händer i Spanien började svårigheterna utanför byarnas eller distriktens gränser. Distributionssystemen, i vilka regeringen snart började ingripa, var ofta ineffektiva, och de bönder som bedrev specialodling av t. ex. apelsiner eller oliver vilkas normala utlandsmarknader gått förlorade led antagligen mycket större förluster än de som drev blandad eller spannmålsodling och till stor del levde på sina egna alster.

Men även här måste slutomdömet bli gynnsamt. Bönderna i Spaniens anarkistiska områden var tillräckligt framgångsrika för att övertyga många iakttagare om att någon form av kollektivisering alltså är den enda verkliga lösningen av Spaniens eviga jordproblem.

Kollektiviseringen under inbördeskrigets första månader är följaktligen ett verksamhetsfält som måste skrivas på den sista och största av världens större anarkistiska rörelsers creditsida. Inom krigets konst misslyckades de spanska anarkisterna ömkligt, och deras organisation och anhängarskara förintades praktiskt taget till följd av deras misslyckande. Några tusen åldrande immigranter, en obetydlig underjordisk rörelse, bedriven under oerhört svåra förhållanden — detta är allt som i dag återstår av de hundratusentals människor som CNT och FAI en gång samlade genom sina visioner av en idealvärld. Men inom fredens konst visade de att deras tro på arbetares och bönders organisationsförmåga och på vanliga människors naturliga samhälls-

⁵ ”Social Reconstruction in Spain”, London 1938.

dygder inte varit felplacerad. Även om man tar hänsyn till de speciella förhållandena i landet och i tiden, kvarstår kollektiviseringen av spanska fabriker och jordbruk under anarkistisk inspiration som ett praktiskt experiment i stor skala, som man inte kan bortse från vid slutuppgörelsen med de anarkistiska anspråken på att ha upptäckt ett sätt att leva i fri och fredlig gemenskap.

Lästips

Pierre Broué, [Den spanska revolutionen \(1931-1939\)](#)

Följande böcker/artiklar är samtliga skrivna av anarkister eller anarkosyndikalister

César M Lorenzo, [Syndikalismen vid makten](#) (behandlar även anarkosyndikalismens tidiga historia)

Noam Chomsky, [Makt och motstånd](#)

Hans Magnus Enzensberger, [Anarkins korta sommar. Buenaventura Durrutis liv och död](#)

Rudolf Rocker, [Den spanska tragedien](#)

Augustin Souchy, [Bland spanska bönder. Kollektiviseringen i Aragonien](#)